

Cilt/Volume 4, Sayı/Issue 7, Haziran/June 2026, ss. 97-102

Geliş Tarihi–Received Date: 28.05.2026

Kabul Tarihi–Accepted Date: 18.06.2026

Kitap tanıtımı

<https://doi.org/10.5281/zenodo.21065284>

EŞREF DOĞAN, HASAN ÇELİK (2025). KAVRAMLAR VE TASAVVUFİ İZAHLAR AÇISINDAN ALEVİLİĞİN EL KİTABI. BASKI 2. ANKARA: KADİM YAYINLARI. ISBN:978-625-95569-8-7

Ali TANRIVERDİ*

Hikmet, müminin yitik malıdır, onu nerede bulursa almaya daha hak sahibidir.

Hz. Muhammedü'l-Emin (s.a.v.)

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında ülkenin demografik yapısı büyük ölçüde kırsal karakter taşımaktaydı. Cumhuriyet'in ilk nüfus sayımlarına göre Misak-ı Millî sınırları içerisindeki toplam nüfus yaklaşık 13,5 milyon olup bunun yaklaşık %75'i köylerde yaşamaktaydı. Bu toplumsal yapı içerisinde Alevi-Bektaşî inancına mensup toplulukların önemli bir kısmı kırsal alanlarda yaşamlarını sürdürmekte, şehirlerdeki Alevi-Bektaşî varlığını ise daha çok Bektaşî çevreleri temsil etmekteydi. Alevi topluluklarının uzun yıllar boyunca kapalı bir sosyal yapı içerisinde yaşamaları, inanç ve kültürel pratiklerinin kamusal görünürlüğünü

* Dr., Alevi-Bektaşî Kültür ve Cemevi Başkanlığı, Alevi-Bektaşî Kültür ve Cemevi Uzmanı, e-posta: tanriverdiali457@gmail.com, Orcid: 0000-0001-6425-6345

sınırlamış; buna bağlı olarak Alevilik hakkında üretilen yazılı literatür de oldukça sınırlı kalmıştır.

1950'li yıllardan itibaren hız kazanan kırdan kente göç hareketleri, Alevi topluluklarının farklı sosyal, ekonomik ve kültürel çevrelerle daha yoğun etkileşim kurmasına zemin hazırlamıştır. Kentleşme süreciyle birlikte Alevilik kamusal alanda daha görünür hâle gelmiş, özellikle 1960'lı yıllardan sonra ve daha belirgin biçimde 1980 sonrasında Alevilik üzerine yazılan eserlerin sayısında artış yaşanmıştır. Ancak bu dönemde yayımlanan çalışmaların önemli bir kısmı ideolojik yaklaşımların etkisi altında kalmış; bazı eserler materyalist perspektifler üzerinden değerlendirmeler yaparken bazıları ise sözlü kültürden aktarılan kolektif hafızaya dayanmış, ancak yeterli bilimsel yöntem ve kaynak kullanımından uzak kalmıştır. Bu durum, Alevilik-Bektaşilik alanında bütüncül ve sistematik bilgiye ulaşmayı zorlaştırmış; konuya ilgi duyan araştırmacılar ve okuyucular için bütünden uzak ve karmaşık bir literatür ortamı oluşturmuştur.

İnanç alanında doğru ve güvenilir bilgiye ulaşmanın önemi, bilgiye erişimin kolaylaştığı günümüz dünyasında daha da belirgin hâle gelmiştir. Özellikle dinî ve tasavvufî geleneklerin anlaşılması söz konusu olduğunda, konunun kendi terminolojisi ve iç dinamikleri çerçevesinde ele alınması büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle Alevilik-Bektaşilik inancını içeriden bir bakış açısıyla, yani emik bir perspektifle değerlendiren ve inancın kavramsal dünyasını kendi kaynakları üzerinden açıklayan eserler özel bir değer taşımaktadır. Eşref Doğan ve Hasan Çelik tarafından kaleme alınan *Kavramlar ve Tasavvufî İzahlar Açısından Aleviliğin El Kitabı* bu bağlamda dikkat çeken çalışmalardan biridir.

Eser, Aleviliği yalnızca ritüeller ve uygulamalar düzeyinde ele almakla yetinmemekte; aynı zamanda inancın tasavvufî, bîatî ve sembolik boyutlarını da okuyucuya sunmaktadır. Örneğin kırklar cemi ve cem ibadetini içeren çerağ ve çerağ hizmeti, miraç, zaman ve mekan algısı, kırklar meydanı, gülbank gibi kavramların batını içsel anlamları sorgulanır ve açıklığa kavuşturulur. Yazarlar, Alevi inanç geleneğinde kullanılan kavramları kendi tarihsel ve kültürel bağlamları içerisinde açıklarken yer yer hermeneutik (yorumsamacılık) bir yaklaşım benimsemekte ve kavramların derin anlam katmanları irdelenmektedir. Bu yönüyle eser, Alevilik hakkında herhangi bir ön bilgiye

sahip olmayan okuyucular için temel başvuru kaynağı niteliği taşıırken, konu üzerinde çalışan araştırmacılar için de sistematik bir çerçeve sunmaktadır.

Kitabın en önemli özelliklerinden biri, Alevi inanç dünyasında merkezi bir yere sahip olan kavramları bütüncül bir perspektifle ele almasıdır. Ocak, ikrar, on dört masum-u pak, dâr, semah, oruç, gönül, dört kapı kırk makam, musahiplik, düşkünlük gibi pek çok kavramın tasavvufî izahı geleneklere bağlı kalınarak açıklanmıştır. Çünkü Alevilik, birçok tasavvufî gelenekte olduğu gibi, inanç sistemini büyük ölçüde semboller ve “sır dili” olarak adlandırılan kavramsal bir anlatım üzerinden inşa etmektedir. Bu sembolik dil, yalnızca dinî bilgilerin aktarımında değil, aynı zamanda toplumsal hafızanın korunmasında ve kuşaklar arası kültürel sürekliliğin sağlanmasında da önemli işlevler üstlenmektedir. Dolayısıyla söz konusu eserde bu kavramların açıklanması ve tasavvufî anlam boyutlarıyla değerlendirilmesi, Aleviliğin doğru anlaşılabilmesi açısından temel bir gereklilik olarak anlaşılıyor.

Yazarlar, daha önceki çalışmalarında da Alevilik içerisinde kullanılan kavramlar üzerine çeşitli ortak eserler vermiş; ancak bu kez söz konusu kavramları daha sistematik bir bütünlük içerisinde ve tasavvufî okumalar eşliğinde değerlendirme hedefiyle hareket etmişlerdir. Eserin sonraki baskılarında Muharrem ve Hızır oruçlarına ilişkin yeni başlıkların eklenmesi, ayrıca güncel kaynaklardan yapılan atıfların artırılması, kitabın dinamik bir yapıya sahip olduğunu ve eleştirilere açık bir anlayışla geliştirildiğini göstermektedir. Eserin kaynakça bölümü incelendiğinde, çalışmanın disiplinlerarası bir literatür zeminine dayandığı açıkça görülmektedir. Müellifler; tarih, sosyoloji, ilahiyat ve edebiyat başta olmak üzere Alevi-Bektaşî inancı üzerine kaleme alınmış çok sayıda akademik çalışmadan yararlanmışlardır. Bu yaklaşım, Alevi-Bektaşî terminolojisinin farklı disiplinlerin sunduğu perspektifler doğrultusunda çok boyutlu biçimde değerlendirilmesine imkân tanımış; kavramların tarihsel, kültürel ve tasavvufî anlam katmanlarının daha kapsamlı şekilde ele alınmasını sağlamıştır.

Eserin dikkat çeken bir diğer yönü ise, Alevi toplumunda uzun yıllar etkili olmuş bir kanaat önderi olarak kabul edilen Prof. Dr. İzzettin Doğan’a ithaf edilmiş olmasıdır. Bu tercih, akademik bir çalışmanın ötesinde, ilmî ve toplumsal hafızaya yönelik bir vefa göstergesi olarak da değerlendirilebilir. Nitekim Prof. Dr. İzzettin Doğan, yaşamı boyunca Alevi-Bektaşî inanç ve

kültürünün hukuksal zeminde tanınması, anlaşılması ve hak temelli taleplerinin dile getirilmesi hususunda önemli girişimlerde bulunmuş; bu süreçte devlet ile toplum arasında çatışmacı bir yaklaşım yerine diyalog ve uzlaşma ekseni bir anlayışı benimsemiştir. Bu yönüyle, Alevi-Bektaşî toplumunun görünürlüğü ve taleplerinin kamuoyunda daha sağlıklı biçimde tartışılmasına katkı sunan önemli isimlerden biri olarak öne çıkmıştır. Dolayısıyla müelliflerin eseri, Prof. Dr. İzzettin Doğan'a ithaf etmeleri, bilginin üretimde vefa ve entelektüel süreklilik anlayışını yansıtan anlamlı ve dikkate değer bir tercih olmuştur.

Teknik açıdan değerlendirildiğinde eser 354 sayfadan oluşmaktadır. Kitabın kapağında, Alevi kolektif hafızasında önemli bir yer tutan ve Hz. Ali'nin kendi cenazesini yıkadıktan sonra yüzü örtülü bir şekilde bir deve üzerinde taşıyarak oğullarıyla birlikte yolculuğa çıktığını konu alan anlatıyı tasvir eden bir illüstrasyon yer almaktadır. Mizanpajı, önsözü, giriş bölümü, kaynakçası ve kavramsal diziniyle okuyucu dostu bir tasarıma sahip olan eser, hedef kitlesini ve amacını daha başlangıçta açık biçimde ortaya koymaktadır. Ayrıca sonraki baskılarda okuyucu ve uzmanlardan gelen yapıcı eleştiriler doğrultusunda güncellenmesi, kitabın akademik gelişime açık bir yaklaşım benimsediğini göstermektedir.

Eser üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, “*Alevilik/Kızılbaşlık, Bektaşîlik ve Sünnilik*” başlığı altında toplanmış on iki alt temadan meydana gelmektedir. Bu bölümde Aleviliğin kavramsal tanımları, Sünnilikle ilişkisi ve farklılıkları, Hz. Ali, ehl-i beyt, on iki imamlar, mürşitlik, dedelik, rehberlik, taliplik, dervişlik, babalık ve post makamı gibi temel unsurlar ayrıntılı biçimde ele alınmaktadır. Bunun yanı sıra ocak sistemi, kırklar cemi, cem ibadeti, on dört masum-u pak, on yedi kemerbest, dar, düşkünlük, gülbank ve oruç gibi Alevi inanç dünyasının temel kurum ve uygulamaları da açıklanmaktadır. Bu yönüyle birinci bölüm, Aleviliğin teolojik ve kurumsal yapısını anlamaya yönelik kapsamlı bir çerçeve sunmaktadır.

İkinci bölüm “*Alevilikte Gönül Eğitimi*” başlığını taşımaktadır. Beş (5) alt temadan oluşan bu bölümde Alevi ahlak anlayışı ve insan yetiştirme modeli üzerinde durulmaktadır. Taliplerin yol içerisinde uymaları gereken kurallar, rehber, pir ve mürşitlerin sorumlulukları, Allah'a ulaşmanın manevi mertebeleri ve gönül terbiyesi gibi konular ayrıntılı biçimde ele alınmaktadır.

Ayrıca Alevi toplumsal yapısında önemli bir kurum olan musahiplik; tarihsel, mitolojik ve teolojik kökenleri, erkânı, hükümleri ve uygulanma şartlarıyla birlikte değerlendirilmektedir. Böylece okuyucuya Aleviliğin yalnızca bir inanç sistemi değil, aynı zamanda bir ahlak ve eğitim modeli olduğu gösterilmektedir.

Üçüncü bölüm ise “*Alevi-Bektaşî Deyimlerinin Türk Edebiyatına Yansımaları*” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde seçilmiş dört deyimın ortaya çıkış süreçleri, tarihsel arka planları ve tasavvufî anlam dünyaları incelenmektedir. “*Pabucu Dama Atıldı deyimî, Kâamber’siz Dügün Olmaz deyimî, Eski Kulağı Kesik deyimî, Hâyî’dan Gelen Hû’ya Gider*” gibi deyimlerin Alevi-Bektaşî inancı içindeki anlam kurgusu Abdal Musa ve Hacı Bektaş Veli kültüyle açıklanmıştır. Özellikle Kul Himmet, Pir Sultan Abdal, Noksani, Feryadî, Hatayî, Teslim Abdal, Derviş Abdal gibi geleneğin temsilcileri bu kültün devamlılığında ve Alevi-Bektaşî kimlik inşasındaki katkılarına dikkat çekilmiştir. Böylelikle Alevi-Bektaşî kültürünün yalnızca dinî ritüeller aracılığıyla değil, aynı zamanda dil, edebiyat ve kültürel üretim yoluyla da Türk düşünce hayatına katkı sunduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Sonuç olarak söz konusu eser, Alevilik-Bektaşîlik alanında uzun yıllardır hissedilen önemli bir boşluğu dolduran kapsamlı bir başvuru eseridir. Kitap, kavramları tarihsel arka planlarıyla ele alırken aynı zamanda onların tasavvufî ve sembolik anlam katmanlarını da okuyucular için aralamaktadır. Bu durumu kavramlara ilişkin verilen açıklayıcı dipnotlarda fazlasıyla görmek mümkündür. Akademik disiplin ile inanç geleneğinin iç perspektifini bir araya getiren çalışma, Aleviliği ideolojik tartışmaların ötesinde anlamaya çalışan okuyucular için güvenilir bir kaynak niteliği taşımaktadır. Başlığında ortaya koyduğu iddiayı içerik düzeyinde büyük ölçüde karşılayan eser hem genel okuyucuya hem de araştırmacılara hitap eden bütüncül yapısıyla Alevilik-Bektaşîlik literatüründe önemli bir yer edinmiştir. Eserin, temel başvuru kaynaklarından biri olarak kısa süre içerisinde yeni baskılara ulaşma potansiyeline sahip görünmektedir. Bu çerçevede, çalışmanın Alevi-Bektaşî inancına ilişkin bilgi ve farkındalığın artırılması amacıyla kamu yönetimi alanında görev yapan mülki idare amirlerinin istifadesine sunulması ve ilgili kurumlar nezdinde bir proje kapsamında değerlendirilmesi yerinde olacaktır. Özellikle valiler, kaymakamlar, belediye başkanları, il kültür ve turizm müdürleri ile vatandaşlarla doğrudan temas hâlinde bulunan kamu görevlilerinin Alevi-

Bektaşî inanç ve kültür dünyasına ilişkin temel bir perspektif edinmeleri, toplumsal kesimlerin daha sağlıklı anlaşılmasına katkı sağlayabilecektir. Bu durumun, devlet ile vatandaş arasındaki iletişim ve karşılıklı anlayışın güçlenmesine yönelik olumlu sonuçlar doğuracağı muhakkaktır.